

Місце превентивної роботи в освітньому процесі в закладі освіти

В'ячеслав БАНДУРА, методист Центру практичної психології, соціальної роботи та здорового способу життя, магістр педагогіки вищої школи, тренер – педагог НУШ, тренер з питань інклюзивної освіти

Актуальність теми: у підлітків падає інтерес до навчання, погіршується дисципліна, зростає кількість важковиховуваних підлітків, правопорушень, скоєних неповнолітніми.

У сучасних суспільно-політичних умовах, коли Україна зусиллями українських військових, добровольців, волонтерів відстоює свою свободу і територіальну цілісність, пріоритетного значення набуває виховання дітей та учнівської молоді. Події, які відбуваються після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України дають підстави стверджувати, що переважна більшість громадян України виявили високу патріотичну свідомість та міцну громадянську позицію. Це є свідченням системної, цілеспрямованої виховної роботи педагогічних колективів закладів освіти.

Проблема превентивності завжди була і є пріоритетною в системі психолого-педагогічних, медичних, правових, соціологічних досліджень у різних країнах світу. В Україні ця проблема набуває особливої гостроти, оскільки молодь формується в складних соціокультурних умовах економічних і політичних суперечностей, невірноваженості соціальних процесів, криміногенності суспільства.

Як зазначається в Концепції превентивного виховання дітей і молоді, превентивне виховання має бути цілеспрямованою системою заходів економічного, правового, психолого-педагогічного, соціально-медичного, інформаційно-освітнього та організаційного характеру, спрямованих на формування позитивних соціальних установок, запобігання негативним звичкам, відвернення суїцидів та формування навичок безпечних статевих відносин.

Превентивне виховання - це комплексний цілеспрямований вплив на особистість у процесі її активної динамічної взаємодії із соціальними інституціями, спрямованої на фізичний, психічний, духовний, соціальний розвиток особистості, вироблення в неї імунітету до негативних впливів соціального оточення, профілактику і корекцію асоціальних проявів у поведінці дітей і молоді, на їх допомогу і захист.

Превентивне виховання має бути цілеспрямованою системою заходів економічного, правового, психолого-педагогічного, соціально-медичного, освітнього, інформаційно-освітнього та організаційного характеру, спрямованих на формування позитивних соціальних установок, запобігання вживанню наркотичних речовин, відвернення суїцидів та формування навичок безпечних статевих стосунків. Воно є пріоритетним напрямом діяльності держави, всіх виховних інституцій і здійснюється в інтересах особистості та суспільства.

Превентивна робота проводиться з усіма дітьми, починаючи від дошкільного періоду, з метою запобігання відхилень у поведінці, особливо з тими, хто перебуває у несприятливих умовах виховання, характеризується негативною поведінкою, а також з тими, хто став на шлях асоціальної і протиправної поведінки. Превентивність має бути складовою будь-якої соціально-педагогічної дії, оскільки превентивний процес суттєво посилює позитивний потенціал суб'єктів взаємодії.

Мета превентивного виховання полягає у досягненні сталої відповідальної поведінки, сформованості імунітету до негативних впливів соціального оточення.

Педагогічний аспект превентивної діяльності полягає у сформованості такої позиції особистості, яка конкретизується культурою цінностей, самоактуалізацією, свідомим вибором моделей поведінки.

Соціальний зміст передбачає об'єднання зусиль суб'єктів превентивної діяльності на міжгалузевому рівні, спрямованих на узгоджену і своєчасну реалізацію попереджувальних заходів: нейтралізацію і поступове усунення детермінант, що викликають негативні прояви.

Психологічний аспект превентивної діяльності передбачає диференційований індивідуально-психологічний, статеві-віковий підходи до виявлення генезису деструктивних проявів у поведінці особистості й розробку науково обґрунтованих програм соціалізації та корекції девіацій.

Правовий аспект полягає в охороні й захисті прав особистості, формуванні правової культури.

Основні завдання превентивного виховання здобувачів освіти:

- створити умови для формування позитивних якостей особистості в процесі різноманітних видів трудової, навчальної, позашкільної й іншої діяльності, що сприяють інтелектуальному, морально-етичному, естетичному розвитку, виробленню стійкості до негативних впливів;
- забезпечити соціально-психологічну діяльність, педагогічно зорієнтовану на протидію втягуванню дітей і молоді в негативні ситуації;
- надавати комплексну психолого-педагогічну та медико-соціальну допомогу тим неповнолітнім, які її потребують;
- забезпечити адекватну соціальну реабілітацію неповнолітніх, які вчинили протиправні дії або зловживають психоактивними речовинами;
- стимулювати неповнолітніх до здорового способу життя і позитивної соціальної орієнтації, сприяти валеологізації навчально-виховного процесу, навчанню з раннього віку навичкам охорони власного життя і здоров'я;
- сприяти виробленню інтегрованих міждисциплінарних підходів при підготовці спеціалістів (педагогів, психологів, медиків, соціологів, юристів, соціальних працівників), батьків та ін., об'єднанню зусиль різних суб'єктів превентивної роботи.

Суб'єкти-об'єкти превентивного виховання:

- діти дошкільного віку, учні закладів загальної середньої освіти, ПТУ, середніх спеціальних навчальних закладів, студенти;

- неповнолітні, які перебувають на обліку (шкільному, кримінальному, наркологічному);
- неповнолітні, соціалізація яких відбувається під впливом негативних явищ (групи ризику);
- неповнолітні, які перебувають у закладах соціальної реабілітації місцях позбавлення волі або повернулися з них;
- неповнолітні, які не мають умов сімейного виховання й опіки (сироти; неповнолітні з сімей які опинились в складних життєвих обставинах; діти, батьки яких перебувають у місцях позбавлення волі);
- молоді сім'ї, які потребують консультативної допомоги з догляду за дітьми; - сім'ї, які мають дітей з хибними проявами у поведінці;
- з наркозалежністю чи протиправними вчинками; - педагогічні колективи навчально-виховних, позашкільних культурно-освітніх і інших закладів;
- працівники служб у справах неповнолітніх, центрів соціальних служб для молоді, кримінальної міліції й інших правових установ, медичних закладів;
- працівники засобів масової інформації;
- трудові колективи, громадські, благодійні організації, релігійні конфесії;
- центри превентивного виховання.

Ефективність превентивного виховання

зростає, якщо:

- ✓ стимульовано здоровий спосіб життя й позитивну соціальну орієнтацію учня;
- ✓ використано активні форми й методи виховного впливу на учнів (діалоги, аутотренінги, дискусії, акції);
- ✓ використано досягнення педагогічної та психологічної науки;
- ✓ сімейне виховання здійснюється на засадах гуманізму, демократизму, доброзичливості партнерських взаємин.

Педагогічна превенція – це частина загального навчально-виховного процесу освітнього закладу. Вона має бути представлена двома основними групами засобів: загальною ранньою превенцією з усіма учнями і спеціальною превенцією з важкими учнями та їх батьками. Тому її слід розглядати, в першу чергу, як систему колективних та індивідуальних виховних впливів. Превентивну роботу слід будувати на базі вивчення причин відхилень у поведінці засобами педагогічної діагностики та прогнозування; з урахуванням специфіки кожного освітнього закладу, рівня розвитку учнівського колективу; залучення важковиховуваних підлітків до практично-предметної та особистісно-ролевої діяльності, а також суспільно-корисної продуктивної праці.

Важливим засобом впливу є впровадження в позакласній роботі ефективних технологій виховання учнів, зокрема, технологій превентивного виховання.

Технологія превентивного виховання – це система заходів, які мають

носити застережливий, випереджальний, запобіжний характер і бути спрямованим насамперед на вдосконалення способу життя учнів, обрання ними правильної соціальної орієнтації.

Функції:

- ✓ діагностична (виявлення причин і факторів відхилень у поведінці);
- ✓ реабілітаційна (перевиховна, спрямована на подолання негативних проявів у поведінці);
- ✓ координаційна (координація зусиль, усіх зацікавлених виховних інститутів у попередженні і подоланні асоціальної поведінки);
- ✓ прогностична (передбачення можливих негативних явищ у поведінці неповнолітніх та ін.).

Всі превентивні заходи, які складають систему роботи освітнього закладу по превентивному вихованню учнів ЗЗСО, можна розділити на **типи:**

Первинна (переважна) превенція спрямована на збереження і розвиток умов, що сприяють здоров'ю, збереженню життя дітей і на попередження несприятливого впливу на нього факторів соціального і природного середовища. Вона є масовою і найбільш ефективною.

Основним завданням вторинної (ранньої) превенції є якомога раннє виявлення негативних змін в поведінці дитини з метою попередження їх подальшого розвитку.

Важливим показником ранньої превенції є характер поведінки дитини: грубість, агресивність, брехливість, лінощі та інші негативні якості особистості які свідчать про спотворення ціннісних орієнтацій і недоліки внутрішніх регуляторів її поведінки.

Третинна (цілеспрямована) превенція включає сукупність заходів, спрямованих на попередження переходу відхилень у поведінці в більш важку стадію. Вона теж повинна бути індивідуальною і містити заходи з виявлення і усунення конкретних недоліків родинного, учнівського і суспільного виховання.

Причинами відхилень у поведінці учнів є наступне:

1. Втрата інтересу до навчання.
2. Надзвичайно ускладнена життєва ситуація.
3. Несприятливе мікросоціальне середовище.
4. Психопатія або інші патології мозку.
5. Труднощі адаптації до шкільного життя.
6. Складні особливості особистості неповнолітніх.

Виховна технологія – це спосіб діяльності, взаємодія суб'єкта з об'єктом, комплекс засобів діяльності вихователя як суб'єкта виховного процесу, що спрямований на досягнення виховної мети та вдосконалення педагогічної діяльності.

Як свідчить педагогічна практика, з технологій превентивного виховання учнів ЗЗСО ефективними є диспути, правова бесіда, філософський стіл, сократівська бесіда, правовий брейн-ринг, інтелектуальний хокей, рольові

ігри, турніри, дидактичні ігри, бесіди за «круглим столом», прес-конференції, конкурси правозахисників, аналіз ігрових ситуацій, відкритий мікрофон, теоретична конференція та ін.. Впровадження їх в педагогічну практику класних керівників та застосування в позакласній виховній роботі забезпечить формування стійкого правового світогляду учнів, високий рівень їх правової культури, допоможе розвинути почуття громадськості, людської гідності, здатність усвідомити своє місце в суспільстві та державі, закріпить набуті різносторонні знання правознавчого характеру, особливо про права людини, вміння їх реалізувати, виховуватиме повагу до прав та основних свобод людини і громадянина.

У превентивному вихованні учнів ЗЗСО важливими є залучення до виховного процесу батьків, громадських організацій, самоврядування; координація взаємодії закладу освіти, сім'ї і громадськості. Співпраця освітнього закладу з батьківською громадськістю, іншими суспільними виховними інститутами забезпечить стійкість і стабільність навчально-виховного процесу, сприятиме усуненню психолого-педагогічних порушень соціальної адаптації неповнолітніх.

ФОРМИ ПРЕВЕНТИВНОГО ВИХОВАННЯ

Диспут – це активна, зацікавлена розмова, суперечка, учасники якої бажають глибше розібратись у проблемах та питаннях, що обговорюються. На ньому можливі зіткнення різних, часто протилежних, думок. Пошук істини йде шляхом вільного обміну думками між його учасниками.

Мета диспуту – виявити позиції його учасників, роз'яснити в ході проведення та обговорення ту чи іншу проблему, пов'язану з законослухняністю громадян, порушеннями прав людини, злочинів проти людства, економічних та соціальних прав дитини.

До **завдань диспуту** належать: формування громадянської активності, вироблення законослухняності, переконань щодо дотримання принципів верховенства права, виховання правової активності та самостійності, принциповості, вміння логічно формувати та висловлювати свою думку.

Диспут починається з вибору теми. При цьому необхідно враховувати вікові можливості та інтереси учнів і звучати проблематично та гостро. Крім теми, слід намітити питання для обговорення. Вони мають бути цікавими, їхня мета – змусити учнів замислитись над суттю проблеми, викликати пізнавальну активність, бажання висловитися, допомогти розібратися. Закінчити варто диспут тоді, коли зацікавленість ще не спала. Заключне слово має підсумовувати висловлювання учасників обговорення. Головне, щоб учні вільно висловлювались і у них не зникло бажання зробити це ще раз, але з іншої проблеми.

«**Філософський стіл**» допоможе учням розібратися в складних державотворчих процесах, у багатогранній, суперечливій дійсності, що їх оточує, пізнати проблеми правознавчого характеру.

Теми мають охоплювати глобальні проблеми:

- «Свобода слова»;
- «Мир»;

- «Совість»;
- «Право на довкілля»;
- «Моральні та духовні аспекти прав дитини»;
- «Смертна кара: за і проти»;
- «Людина і закон».

За наявності в освітньому закладі об'єднання за інтересами, засідання «філософського столу» може бути проведено серед його учасників на одному із занять. При його відсутності – формується група бажаючих взяти участь здебільшого з числа старшокласників в кількості 17-20 чоловік.

Основне завдання «філософського столу» - створити атмосферу вільного, невимушеного спілкування, довіри, відкритості, відвертості. Ця технологія забезпечує виховання в учнів переконань щодо необхідності дотримання правових обов'язків, сприяє запобіганню правопорушень і злочинності в молодіжному середовищі, шкідливих звичок, соціальної пасивності.

- Для забезпечення її результативності варто обрати організаційну раду, в якій виділити творчі групи:
  - технічну (забезпечує технічне оснащення приміщення);
  - музичну (відповідає за музичне оформлення «філософського столу»);
  - дизайнерську (оформляє інтер'єр приміщення);
  - кілька проблемних груп.

Кожна група отримує завдання згідно з обраною теми, готує відповіді на запитання. На засідання «філософського столу» запрошуються бажаючі. «Філософський стіл» можна почати з демонстрації кіно-фото-фрагменту, з аналізу документів.

Темп його проведення повільний, головне – роздуми, думки учнів, бажання замислитися, розкритися, зуміти висловити свою думку, уважно вислухати товариша, виявити ерудицію, своє бачення людської гідності, цінності особистості. «Філософський стіл» можна проводити один раз на місяць і назвати, приміром, «філософський четвер», залежно від дня тижня, коли він проводиться.

«Сократівська бесіда». Ця форма роботи близька за змістом та організаційною формою проведення до попередніх, де провідним методом виступає дискусія. «Сократівську бесіду» досить провести раз на семестр, але до речі, регулярність її формує в учнів звичку до роздумів над життям, оточенням, важливими проблемами прав людини у правовій державі та захистом і збереженням цих прав.

Зміст бесід – колективні роздуми над життєво важливими проблемами правової культури та світогляду.

«Правовий ринг». Проводиться ринг двічі на рік: у кінці першого півріччя і на передодні закінчення навчального року. Ця технологія вимагає тривалої підготовчої роботи – 2-3 тижні. Особливі відмінності від попередніх методів – це формування команд. Дискусії та обговорення проводяться між командами.

Прес-конференція. Таку технологію можна використовувати зі старшокласниками як в межах однієї групи, так спільно з двома чи трьома групами. Тематика прес-конференції може бути самою різноманітною: проблеми законослухняності, прав людини та дитини, ситуація, що є актуальною для міжнародної співдружності і в розв'язанні якої зацікавлене все демократичне суспільство. Вона розрахована на 30-45 хвилин і проводиться у формі ділової гри.

Вправи для рефлексії

Вправа 1. Психотехніка «Я не люблю...»

Учасники групи беруться за руки парами і говорять по черзі один одному про те, що вони не люблять. Наприклад: „Я не люблю, коли мене обманюють, кричать на мене, а особливо коли карають фізично. Я не люблю, коли ображають малих дітей або дівчат, коли знущаються з тварин...”

Вправа 2. Заборона казати «ні»

Один з учасників ставить іншому запитання, на яке не можна дати ствердної відповіді, або дає завдання, яке не можна виконати. Інший повинен висловити свою незгоду таким чином, щоб не застосовувати «ні» чи

«не» (наприклад: «Чи не міг би ти покласти ноги на стіл?» – «Боюся, що це шокує присутніх»).

Ця вправа може виконуватися по колу або в парах.

Можна пропонувати кілька варіантів відмови.

Вправа 3. «Грабіжник»

Інструкція тренера: «Уявіть собі, що на вас нападає грабіжник, але єдина ваша зброя – це слово. Що ви можете одразу відповісти йому? Адже в такій ситуації, мабуть, і не кожне слово допоможе. Вирішення цієї ситуації потребує неординарного підходу. Грабіжник, як правило, користується несподіванкою. Можливо, цим найкраще і відповісти. Та чим його здивувати? Тут допоможуть лише фантазія і винахідливість. Отже, ділимося на пари та розігруємо таку ситуацію: один у парі – грабіжник, а інший – жертва. У вас часу – кілька секунд.»

Обговорюються і демонструються результати.

Вправа 4. «Подарунок – жестом»

По колу учасники групи один одному роблять подарунки на невербальному рівні – жестами показують, що саме хочуть подарувати. Після закінчення вправи проводиться обговорення – уточнення, що саме подаровано.

Поради для підлітків

1. Ведіть здоровий спосіб життя, пам'ятайте не все в житті варто спробувати, чітко плануйте свій час.

2. Привчайте себе до виконання режиму дня, дотримання культурно-гігієнічних навичок, знайдіть для себе корисну улюблену справу, розвивайте свої здібності, грамотно підходьте до розв'язання конфліктних ситуацій.

3. Пам'ятайте, що шкідливі звички, негативні прояви поведінки, викорінюються дуже важко, краще їх не мати; головна умова позбутись поганої звички – бажання цього досягти.

4. Якщо вже трапилось лихо, знайдіть дорослих, кому Ви довіряєте. Пам'ятайте, батьки та вчителі – це ваші друзі, а не вороги.

Звертайтеся за допомогою до фахівців: практичного психолога, соціального педагога, класного керівника.

УЗАГАЛЬНЕННЯ

Превентивну роботу слід будувати на базі вивчення причин відхилень у поведінці засобами педагогічної діагностики та прогнозування; з урахуванням специфіки кожного освітнього закладу, рівня розвитку учнівського колективу; залучення важковиховуваних підлітків до практично-предметної та особистісно-ролевої діяльності, а також суспільно-корисної продуктивної праці.

Формуючи превентивне виховне середовище, педагоги враховують життєві потреби особистості та цілі освітнього закладу як відкритої соціально-педагогічної системи і об'єднують зусилля усіх учасників навчально-виховного процесу – педагогів, батьків, учнів, громаду.

Нетрадиційними технологіями превентивного виховання учнів є навчальні ігри які є репетицією діяльності людини, оскільки забезпечують можливість учневі «програти» практично кожен конкретну ситуацію і застосувати її в житті.

Успіх застосування превентивного виховання у системі освіти залежить від багатьох факторів. Однак провідне місце у цьому належить педагогу, розумовому розвитку учнів, їх пізнавальній самостійності.

Результатом ефективної роботи з превентивного виховання є активізація учнів та батьків в організації і проведенні загальношкільних та класних заходів, зменшення кількості учнів на внутрішньошкільному обліку, відсутність учнів-правопорушників на обліку в службі у справах неповнолітніх та зменшення кількості учнів, схильних до правопорушень.

Список використаних джерел

- «Будуємо майбутнє разом»: Програма профілактики конфліктів та правопорушень серед учнівської молоді: навчально-методичний посібник [Л.В. Зуб, Т.Л. Лях, Л.А. Мельник та ін.]; за ред. Т.В. Журавель, М.А. Снітко. – К.: ТОВ «Видавництво АВД плюс», 2016. – 276 с.

- Попередження вживання психоактивних речовин: методичний посібник до пробаційної програми для неповнолітніх / Журавель Т., Карачевський А., Мельник Л., Строева Н. та ін. Київ: ФОП Буря, 2019. – 135 с.
- Профілактика вживання наркотиків серед учнівської та студентської молоді: методичний посібник // Журавель Т.В., Самусь В.В., Сергєєва К.В., Соловійова О.Д., Строева Н.М.; за ред. Т.В. Журавель. – К.: ФОП Буря, 2014. – 96 с.
- Сходинки здоров'я для батьків: методичний посібник для фахівців соціальної сфери щодо проведення просвітницько-профілактичних занять за програмою «Сходинки» з батьками/опікунами підлітків, які перебувають у конфлікті з законом / Т.Г. Веретенко, Т.Л. Лях, Т.П. Спіріна та ін.; за ред. Т.Л. Лях. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. – 160 с.

Рекомендовані цифрові ресурси для реалізації занять в онлайн-режимі:

- ❖ онлайн-платформа ZOOM для проведення занять у синхронному режимі;
- ❖ додатки Google: Classroom, Google Docs, Google Drive, Google Mindmap;
- ❖ інтерактивні презентації: Google Slides, Mentimeter, Canva, Prezi;
- ❖ сервіси для роботи з відео: TedEd, Screencastify, YouTube канал;
- ❖ інтерактивні дошки: Padlet, Linoit, Flinga;
- ❖ сервіси для створення онлайн-завдань/вікторин: Google Forms, Kahoot!, LearningApps, Wordwall.

Корисні інтернет-ресурси

- <https://www.phc.org.ua/> - Центр громадського здоров'я МОЗ України;
- <http://autta.org.ua/> - Портал превентивної освіти – підручники, посібники, розробки уроків, презентації, відео, мультфільми;
- <https://naurok.com.ua/biblioteka/osnovi-zdorov-ya> - Освітній проєкт «На урок» - бібліотека розробок з основ здоров'я;
- <http://www.prozdorove.com.ua> – Проєкт «Про здорове» (рекомендації здорового харчування, схвалені МОЗ України);

